

PRÁVNICKÉ OSOBY

POJEM A KATEGORIZACE

JUDr. Kateřina Ronovská, Ph.D. *

I. K POJMU „PRÁVNICKÁ OSOBA“

O pojmovém vymezení právnických osob jako subjektů právních vztahů se odedávna vedou diskuse, avšak žádná z dosud právní teorií formulovaných definic se nedočkala obecného uznání. Tato otázka byla znovu otevřena v souvislosti s rekodifikací českého soukromého práva.

Co si můžeme představit pod pojmem právnická osoba? Současné platné právo, nejen české, ale ani právo dalších evropských zemí, nenabízí zákonnou definici tohoto institutu a neobsahuje ji ani návrh nového českého občanského zákoníku.

Již římské právo se zabývalo postavením subjektů práva a dospělo k rozlišování osob v právním smyslu na osoby fyzické a právnické. Pod pojmem právnická osoba rozumělo umělý útvar (uskupení), jež byl vybaven právní subjektivitou.¹ V souvislosti s legislativními pracemi na velkých evropských kodifikacích občanského a obchodního práva v 19. století se znovu obnovil zájem o vymezení právního postavení subjektů práva, především pak právnických osob. Ve francouzské a německé právní vědě se objevuje se celá řada protichůdných teoretických koncepcí, z nichž se za nejvýznamnější jsou považovány teorie reality a teorie fikce.

V současné době nemá již tento teoretický spor velký význam, neboť různé následky, plynoucí z výše uvedených teorií, byly modifikovány právními předpisy a rovněž soudní praxí. Jednotlivé teorie však mají bezpochyby značný význam interpretační.

Česká právní věda i praxe vycházejí především z pozitivistické teorie fikce pohlížející na právnickou osobu jako na pouhou juristickou fikci, jež nemá oporu v reálném světě.

V právních předpisech soukromého práva platí *numerus clausus* právnických osob. Tato typizace právních forem slouží především k ochraně práv třetích osob a osob zúčastněných (členů, akcionářů, destinátářů apod.).²

* Autorka je asistentkou na katedře občanského práva na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně

¹ Blíže viz Hurdík, J., Fiala, J.: K pojetí právnických osob, Právník 1990 č. 10, str. 924, dále viz Hurdík, J.: Právnické osoby, 1. vydání, MU Brno, 2000, Telec, I.: Spolkové právo, 1. vydání, Praha, 1998, C. H. Beck

² Právnická osoba jako nositel práv a povinností činí celou řadu právních úkonů a třetí osoby, se kterými vstupuje do právních vztahů, musí mít jistotu v tom, s kým jednájí.

Existence právnické osoby jako subjektu práva závisí na jejím uznání právní normou. Otázkou, která není dosud uspokojivě zodpovězena zůstává, jakou formu musí mít toto uznání; zda musí být výslovné - tedy přímo vyjádřeno v zákoně, nebo zda postačí, aby zákon přiznal určitému útvaru pouze typické pojmové znaky.

Za společné **pojmové znaky** právnických osob jsou v současné době považovány především právní subjektivita, majetková samostatnost, daný účel existence, statutární orgán, název a sídlo.

II. KATEGORIZACE PRÁVNICKÝCH OSOB

SCHÉMATICKÝ PŘEHLED PRÁVNICKÝCH OSOB:

ČESKO

Právnické osoby

- **soukromého práva** -- **nadace (fundace)** --- **nadace** ---- nadace, nadační fondy
 - **ústavy** ---- obecně prospěšné společnosti

- **korporace** --- občanskoprávní³ - spolky, zájmová sdružení právnických osob
 - politické strany a hnutí, církve a náboženské společnosti, organizace s mezinárodním prvkem, společenství vlastníků jednotek
 - obchodněprávní – veřejná obchodní společnost, akciová společnost, komanditní společnost, spolčenost s ručením omezeným, družstvo

- **veřejného práva** -- **nadace (fundace)** --- **fondy** ---- státní – např. Státní fond kultury ČR
 - veřejnoprávní – např. Fond národního majetku ČR
 - **ústavy**⁴ – např. příspěvkové organizace, Česká televize, Český rozhlas, Česká tisková kancelář

- **korporace** --- územní -územní samosprávné celky- kraje, obce
 - zájmové – profesní samospráva –profesní komory
 - ostatní, např. veřejné vysoké školy

V rámci právní teorie i praxe byla učiněna řada pokusů definovat kritéria, podle kterých by bylo možno právnické osoby přehledně kategorizovat. Vzhledem k rozmanitosti a různosti typů právnických osob je tento úkol značně obtížný.

Právnické osoby můžeme podle jejich charakteru rozčlenit:

³ Režim občanskoprávní : tam, kde je subsidiárně použitelná obecná úprava zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku; všechny předpisy jsou uvažovány v aktuálním znění

⁴ *Telec, I.:* Některé právní otázky České tiskové kanceláře, Časopis pro právní vědu a praxi, č. 1, roč. 2001, str. 68

1) dle charakteristiky faktického základu právnické osoby na

a) nadace (fundce)⁵

b) korporace

Korporace je nejstarším, nevýznamnějším a v praxi nejpoužívanějším druhem právnických osob. Je samosprávnou institucí, ve které dochází ke spojení více osob za určitým společným účelem (cílem), který může být různý - zájmový, dosažení zisku, získání určitých výhod apod. K dosažení určeného cíle zakládají takové osoby právnickou osobu a stávají se jejími členy. Členové (jejich právní nástupci či další později příchozí členové) takovou korporaci prakticky ovládají společnou vůlí a rozhodují o jejím osudu. Shromáždění členů může dokonce rozhodnout i o změně účelu (určeného cíle) nebo o ukončení činnosti takové korporace.

Římské právo rozumělo pod pojmem korporace organizovanou jednotu přirozených osob (*universitas personarum*), která tvoří samostatný právní subjekt, odlišný od jejích členů. Oddělenost se týkala práv a povinností jednotlivých členů a korporace jako celku a též její majetkové samostatnosti.

Majetková samostatnost korporace (i právnické osoby obecně) se projevuje především v tom, že daná korporace je samostatným subjektem vlastnického práva (práva absolutního charakteru působícího *erga omnes*) a zároveň že nese samostatnou majetkovou odpovědnost, což je základním momentem pro charakteristiku určitého subjektu jako právnické osoby soukromého práva.

Nadaci (fundaci), která je vývojově mladší než korporace, bychom mohli charakterizovat jako personifikovaný účelově vymezený majetek. Můžeme ji definovat jako právnickou osobu, u níž právní subjektivita spočívá na vymezeném souboru majetku, který je určen projevem vůle zřizovatele k určitému obecně prospěšnému cíli.⁶

Při zřízení určuje zřizovatel, co se bude v budoucnu dít s jím věnovaným majetkem, jež má sloužit i jím pevně stanovenému účelu. Jestliže je nadace jednou zřízena, úloha zřizovatele je v zásadě dovršena. Samozřejmě nadace nemůže existovat pouze jako

⁵ Výrazem „fundace“ by měly být do budoucna souhrnně označovány právnické osoby fondového typu. V obecném významu nejde jen o synonymní označení nadací, ale též o obecné pojmenování majetkového základu věnovaného nějakému společenskému účelu. Bližší *Eliáš, K*: Důvodová zpráva k nové úpravě občanského zákoníku, Justiční praxe č. 9, roč. 2002, Příloha, str. XXXV

⁶ Bližší *Hurdík, J.*: Nadace ve světle současné právní úpravy, *Právní praxe*, 1993, č. 5, str. 27, od téhož autora dále viz *Problémy nadačního práva*, MU Brno, 1994

samostatně vymezený majetek bez spolupůsobení osob – správní rady nadace, která vykonává správu tohoto majetku a jeho rozdělování destinatářům nadace. V žádném případě však nelze na tyto osoby pohlížet jako na členy nadace, neboť členství v nadaci je pojmově vyloučeno.

Správní rada má za úkol pouze naplňovat účel nadace a nesmí ani měnit základní dokument nadace ani ji svým rozhodnutím zrušit.

Základní rozdíl mezi korporací a nadací lze tedy spatřovat v tom, že korporace je samosprávná instituce nadaná vlastní vůlí, na rozdíl od nadace, která je závislá na vůli třetí osoby – zřizovatele, který po vlastním vzniku nadace již nemá možnost zasahovat do jejího právního života.

Současná právní úprava:

Obecná úprava postavení právnických osob, obsažená v § 18 až 20a občanského zákoníku, má svůj význam nejen pro oblast občanskoprávní, ale je subsidiárně použitelná i pro postavení korporací obchodního práva a dalších právnických osob soukromého i veřejného práva, které jsou upraveny zvláštními zákony.

Navazující předpisy již neřeší otázku „co jsou právnické osoby?“, ale prostě předpokládají jejich existenci, vedle osob fyzických. Významné je i ustanovení § 21 obč. zák., v němž je vytvořena konstrukce, že též stát je považován za právnickou se všemi důsledky z toho vyplývajícími.

Společným znakem korporací, které můžeme podřadit pod § 18 odst. 2 písm. a) obč. zák., je jejich osobní základ (personální substrát). Spadají sem jak soukromoprávní tak i veřejnoprávní korporace.

Mezi soukromoprávní korporace řadíme v režimu občanskoprávním⁷ zájmová sdružení právnických osob (§20f a násl. obč. zák.), spolky včetně odborových organizací (zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů) organizací s mezinárodním prvkem (zákon č. 116/1985 Sb., o podmínkách činnosti organizací s mezinárodním prvkem v Československé socialistické republice), politické strany a politická hnutí (zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích), církve a náboženské společnosti (zákon č. 4/2002 Sb., o právním postavení církví a náboženských společností).

Právnickou osobou, která se liší od ostatních omezeným předmětem činnosti je společenství vlastníků jednotek (§ 9 a násl. zákona č. 72/1994 Sb., zákona o vlastnictví bytů).

⁷ Režim občanskoprávní : tam, kde je subsidiárně použitelná obecná úprava zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku.

Korporacemi v režimu obchodněprávním (zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník) jsou: veřejná obchodní společnost, komanditní společnost, společnost s ručením omezeným, akciová společnost a družstvo.

Právní postavení korporací veřejného práva upravuje celá řada právních předpisů. Nejdůležitějšími veřejnoprávními korporacemi jsou jednotky území samosprávy – stát, kraje a obce, o kterých se zmiňuje občanský zákoník v § 18 odst. 2 písm. c) a jejich právní režim je upraven v zákoně č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení) a v zákoně č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení). Dále se jedná o skupinu generálně zahrnující značný a velmi nesterorodý počet všech ostatních, dle zákona vzniklých nebo přímo zákonem zřízených právnických osob veřejného práva.⁸

Nadace jsou účelová sdružení majetku [§ 18 odst. 2 písm. b) obč. zák.] a mohou být soukromoprávního i veřejnoprávního charakteru. Pro nadace veřejného práva je užíváno většinou označení „fond“ nebo „ústav“. Podstatu nadace tvoří určitý majetkový substrát, sloužící předem určenému účelu.

Základem nadací a nadačních fondů, upravených v zákoně č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech, je majetek, jehož užití je účelově vázáno – musí být věnován k naplňování obecně prospěšných cílů. S ohledem na zvláštní sociálně ekonomickou povahu těchto subjektů se pro oblast nadačního práva v Česku uplatňuje jak soukromoprávní tak veřejnoprávní metoda regulace. Více než u jiných subjektů práva je pro nadace a nadační fondy charakteristický na jedné straně stojící soukromoprávní požadavek volnosti realizace zájmů soukromých osob a na druhé straně veřejný zájem na zachování nadačního majetku obecně prospěšnému účelu.

Zvláštní právnickou osobou je obecně prospěšná společnost, jejíž právní základ je dán zákonem č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech. V zásadě má, co do charakteru, navzdory svému názvu, nejbliže k nadaci, resp. k nadačnímu ústavu. Jedná se o

⁸ Jedná se o např. *veřejné vysoké školy* (zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách) či o profesní komory: *Česká advokátní komora* (zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii), *Česká lékařská komora*, *Česká stomatologická komora*, *Česká lékárnická komora* (zákon č. 220/1991 Sb., o České lékařské komoře, České stomatologické komoře a České lékárnické komoře), *Komora patentových zástupců* (zákon č. 237/1991 Sb., o patentových zástupcích), *Komora veterinárních lékařů* (zákon č. 381/1991 Sb., o komoře veterinárních lékařů České republiky), *Notářská komora* (zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti), *Komora daňových poradců* (zákon č. 523/1992 Sb., o daňovém poradenství a Komoře daňových poradců České republiky), *Komora auditorů* (zákon č. 524/1992 Sb., o auditorech a Komoře auditorů České republiky).

subjekt, jehož základ tvoří věcný substrát (vklad)⁹. Proto jde o právnické osoby nadačního typu.¹⁰

Nadační charakter mají dále fondy a ústavy veřejného práva, upravené zvláštními právními předpisy.¹¹

2) dle právního důvodu jejich vzniku a zaměření jejich činnosti

a) právnické osoby veřejného práva

b) právnické osoby soukromého práva

Právnické osoby soukromého práva vznikají na základě jednostranných či vícestranných soukromoprávních úkonů a v zásadě vystupují v právních vztazích v rovném postavení s ostatními subjekty soukromého práva. Existují však výjimky, kdy soukromoprávní právnické osoby plní úkoly ve veřejném zájmu.

Příkladem jsou spolky dobrovolných hasičů, korporace sociální péče o mládež, které mívají právní formu občanských sdružení apod. Co se týče právnických osob veřejného práva, ty mohou naopak vystupovat i v soukromoprávních vztazích a požívat soukromoprávní ochrany (např. ochrana osobnosti).

Právnické osoby veřejného práva jsou útvary, které byly zřízeny autoritativně, tj. zákonem nebo správním aktem na základě zákona, čímž byly splněny podmínky pro vznik právnické osoby a její způsobilosti. Většinou vykonávají určitou působnost ve sféře veřejné moci a jsou často vybaveny rozhodovací pravomocí o právech a povinnostech jiných subjektů. Zákonná úprava právního postavení těchto osob je velmi různorodá a je roztržena

⁹ Označení obecně prospěšná „společnost“ je matoucí, nejedná se totiž o korporaci, nýbrž o „ústav“ soukromého práva, který teoreticky řadíme do kategorie právnických osob, jejichž základ tvoří majetkový substrát.

¹⁰ Hurdík, J. – Telec, I.: Zákon o nadacích a nadačních fondech. Komentář. 1. vydání, Praha, C. H. Beck 1998, str. 35

¹¹ Např. *Fond národního majetku* (zákon č. 171/1991 Sb., o Fondu národního majetku České republiky), *Pozemkový fond České republiky* (zákon č. 569/1991 Sb., o Pozemkovém fondu České republiky), *Státní fond životního prostředí* (zákon č. 388/1991 Sb., o Státním fondu životního prostředí České republiky), *Státní fond kultury České republiky* (zákon č. 239/1992 Sb., o Státním fondu kultury České republiky), *Státní fond České republiky pro podporu a rozvoj české kinematografie* (zákon č. 241/1992 Sb., o Státním fondu České republiky pro podporu a rozvoj české kinematografie), *Fond dětí a mládeže* (zákon č. 113/1993 Sb., o Fondu dětí a mládeže České republiky). Charakter ústavu mají: Česká televize (zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi) *Český rozhlas* (zákon č. 484/1991 Sb. o Českém rozhlasu), *Česká tiskový kancelář* (zákon č. 517/1992 Sb., o České tiskové kanceláři) a *další subjekty* (příspěvkové organizace) v režimu zákona č. 218/2000 Sb., o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky České republiky a obcí v ČR - rozpočtová pravidla republiky a zákona č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních orgánů.

do velkého množství předpisů. Proto není snadné najít kritéria, podle kterých je možno tuto oblast systematicky uspořádat.

3) dle účelu (cíle) založení právnických osob

a) za účelem hospodářským – dosažení zisku

b) za účelem jiným než hospodářským

Je pravidlem, že právnické osoby bývají zakládány pro předem stanovený účel, který může být buď ideální (vědecký, umělecký, obecně prospěšný), ale nejčastěji je jím dosažení zisku. Toto rozlišení hraje důležitou roli v případě soukromoprávních korporací, především pak spolků.

Právnická osoba sleduje hospodářské cíle, pokud směřuje k dosažení zisku či k lepšímu hospodářskému postavení a přináší svým členům finanční prostředky nebo zlepšení hospodářského postavení *in natura*.

Ve většině publikací jsou právnické osoby soukromého práva, zakládané za jiným než hospodářským účelem, nazývány jako „non-profit organizations“. Do českého jazyka bývá tento termín překládán především jako „neziskové“, „nevýdělečné“ „nonprofitní“ organizace. Jedná se o subjekty, které mají následující společné rysy:

Mají buď personální nebo majetkový základ, k jejich založení dochází zpravidla vícestranným soukromoprávním úkonem, vyvíjí veřejně či vzájemně prospěšnou činnost, jsou odděleny od státu a mají většinou dobrovolný charakter. Mají určitou organizační strukturu, jsou vybaveny mechanismy umožňujícími kontrolu vlastní činnosti a uplatňují zvláštní způsob financování (včetně určitých daňových výhod). Nejdůležitějším charakteristickým znakem je však skutečnost, že nerozdělují dosažený zisk, ale užívají jej pro plnění veřejně nebo vzájemně prospěšných úkolů.

Veřejně prospěšnou činností je pak nutno rozumět aktivity sloužící veřejným, obecným zájmům, nikoliv individuálním zájmům svých členů, a tím přispívají k vytváření veřejného blaha.

Je nutno od sebe oddělit pojmy podnikání a hospodářský účel, které se pravidelně vyskytují spolu u obchodních společností. Fakt, že právnická osoba provozuje nějakou obchodní činnost (nebo jinou obdobnou činnost) ještě neznamená, že sleduje hospodářský (výdělečný) účel. Obchodní činnost může být provozována, aniž by bylo jejím účelem dosažení hospodářského zisku. Mnohdy je provozována pouze na pokrytí nákladů a nedosahuje vůbec žádného zisku, např. chráněné dílny pro postižené spoluobčany, které se nesoustřeďují na vytváření zisku, ale pouze na zaměstnání těchto osob. Dále se může jednat o

hospodářskou činnost, která sice přináší právnické osobě zisk, který však není následně rozdělen mezi členy, nýbrž je investován do naplňování ideálního (obecně prospěšného) cíle, pro který byla právnická osoba vytvořena.

Hospodářská (podnikatelská) činnost je v takovém případě pouze určitou finanční základnou spolku a nevypovídá nic o hospodářském či jiném účelu spolku.

Současná právní úprava:

Podle platného českého práva mohou být pouze k jinému než hospodářskému účelu zakládány následující právnické osoby: spolky a ostatní subjekty v režimu zákona č. 83/1990 Sb, o sdružování občanů, organizace s mezinárodním prvkem (podle zákona č. 116/1985 Sb.), politické strany a hnutí, církve a náboženské společnosti, nadace, nadační fondy a obecně prospěšné společnosti. Obchodní zákoník dále stanoví, že družstvo, společnost s ručením omezeným a akciová společnost mohou být zakládány i za jiným účelem než podnikáním, stejně jako zájmová sdružení právnických osob (§ 22f a násl. obč. zák.).

III. VÝZNAM PRÁVNICKÝCH OSOB

Existuje celá řada důvodů, pro které jsou právnické osoby zakládány – potřeba existence nositele práv, který stojí mimo osoby zúčastněné, dosažení určitého cíle, omezení ručení jednotlivých účastníků nebo touha po anonymitě. Bohužel dochází ne zřídka i ke zneužití institutu právnických osob. Příkladem může být obcházení veřejnoprávního omezení pro nabývání nemovitostí v Česku cizinci. Často dochází pomocí vytváření právnických osob k obcházení zákazu konkurence.

Vytvářením právnických osob se zvyšuje počet subjektů práva v jednotlivých zemích, tzn. potenciálních smluvních partnerů, daňových poplatníků, zaměstnavatelů. Negativně se však může existence takového množství nově vzniknuvších osob projevit například zvýšením hospodářské kriminality nebo tím, že právnické osoby, stejně jako osoby fyzické, produkují odpad, vlastní dopravní prostředky a to negativně odráží na životním prostředí. Přesný počet právnických osob v jednotlivých zemích můžeme jen těžko určit.¹²

¹²V České republice nelze tento počet přesně určit, díky nedůslednosti zákona o sdružování občanů (z. č. 83/1990 Sb.), v seznamu vedeném ministerstvem vnitra je zapsáno více jak 50 000 spolků (občanských sdružení).